

บทที่ 6 แนวคิดอุดมการณ์ในความหมายเฉพาะ

จากบทที่ผ่านมาที่กล่าวถึงแนวคิดอุดมการณ์ในความหมายทั่วไปที่ความหมายของอุดมการณ์เริ่มต้นจากอุดมการณ์ในฐานะภาพแสดงที่เชื่อมโยงระหว่างมนุษย์ในสังคมใน *TFTP* มาเป็นอุดมการณ์ในฐานะความคิดที่สร้างผู้กระทำใน *ORC* แต่ความหมายของอุดมการณ์ในลักษณะนี้เป็นความหมายที่เป็นนามธรรมไม่มีรายละเอียดเฉพาะเจาะจง และเป็นหน้าที่ของอุดมการณ์ที่อยู่ในทุกสังคม ไม่เฉพาะในสังคมใดสังคมหนึ่ง อุดมการณ์ดังกล่าวจึงถูกกล่าวถึงหรืออธิบายในแง่ของหน้าที่ทางโครงสร้างที่จำเป็นต่อมนุษย์ แต่ไม่มีรายละเอียดว่าเนื้อหาความสัมพันธ์ระหว่างกันจะเป็นอย่างไร เมื่อหน้าที่ของอุดมการณ์ดังกล่าวทำหน้าที่ในสังคมหนึ่ง ๆ สภาพนามธรรมก็จะแปรสภาพมาเป็นรูปธรรมมีเนื้อหาเฉพาะ ผู้กระทำที่มีลักษณะเป็นนามธรรมจะกลายเป็นผู้กระทำที่มีลักษณะเฉพาะเช่น การเป็นบิดา มารดา บุตร ครูอาจารย์ นักเรียน ฯลฯ เมื่อผู้กระทำที่มีลักษณะเฉพาะจึงมีรายละเอียดที่แตกต่างหลากหลาย และอุดมการณ์ที่ทำให้เกิดผู้กระทำก็จะมี ความแตกต่างกันตามไปด้วยถึงประเภท เนื้อหา หรือหน่วยงานหรือองค์การที่สร้างอุดมการณ์นั้น นอกจากนี้ อัลตุสแซร์ยังนำเสนอความคิดเรื่องสภาพทางวัตถุของอุดมการณ์ซึ่งเป็นการเชื่อมโยงระหว่างความคิดและสภาพทางวัตถุ จึงเป็นที่มาของการแบ่งประเด็นในบทนี้เป็น 5 ประเด็นคือ ประเด็นที่ 1 ประเภทย่อยของอุดมการณ์ ประเด็นที่ 2 สภาพทางวัตถุของอุดมการณ์ ประเด็นที่ 3 อุดมการณ์หลักและอุดมการณ์รอง ประเด็นที่ 4 การผลิตซ้ำความสัมพันธ์ทางสังคมในสังคมหนึ่ง ๆ และประเด็นสุดท้าย การต่อสู้ทางอุดมการณ์ในการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางสังคมด้วย

ประเภทย่อยของอุดมการณ์

อัลตุสแซร์ได้แบ่งอุดมการณ์เป็น 2 ประเภทคืออุดมการณ์ในความหมายทั่วไป และอุดมการณ์ในความหมายเฉพาะโดยมีรายละเอียดคือ “โครงการในทฤษฎีเกี่ยวกับอุดมการณ์ใน *ความหมายทั่วไป* ที่ตรงกันข้ามกับทฤษฎีอุดมการณ์ในความหมายเฉพาะ โดยอุดมการณ์ในความหมายเฉพาะพึงพิจารณาจากพื้นที่ของอุดมการณ์ (ศาสนา, ศิลธรรม, กฎหมาย และอุดมการณ์ทางการเมือง) หรือจากความโน้มเอียงทางชนชั้น (กฎหมาย, กฎมพินัย, กรรมวิธี ฯลฯ)”¹³⁴

อุดมการณ์ในความหมายทั่วไปได้กล่าวไปแล้วในบทที่ผ่านมาที่กล่าวถึงอุดมการณ์ในการทำหน้าที่สร้างผู้กระทำ ผ่านกระบวนการทัก แต่อุดมการณ์ในความหมายหมายทั่วไปไม่มีรายละเอียดว่าเป็นผู้กระทำในลักษณะใด อุดมการณ์ในความหมายเฉพาะจึงให้รายละเอียดดังกล่าว โดยอุดมการณ์ในความหมายเฉพาะอาจจะแบ่งแยกตามสถานะทางชนชั้นของอุดมการณ์ เช่น อุดมการณ์ของชนชั้นกฎหมาย (หรือนายทุน) หรือชนชั้นกรรมวิธี¹³⁵ ซึ่งเป็นชนชั้นหลักในสังคมทุนนิยม เมื่อเป็นเช่นนั้นในสังคมที่แตกต่างกันออกไป การจำแนกอุดมการณ์จากชนชั้นก็จะมี ความแตกต่างกันออกไปด้วย หากเรายอมรับการแบ่งรูปแบบของสังคมตามแนวคิด

¹³⁴Louis Althusser, *On the Reproduction of Capitalism: Ideology and Ideological State Apparatuses*, trans. G. M. Goshgarian (London ; New York: Verso, 2014), 174, แปลโดยผู้เขียน และเน้นโดยต้นฉบับ.

¹³⁵Althusser, 37–38.

มาร์กซ และการกำเนิดขึ้นของชนชั้นเกิดขึ้นจากพัฒนาการของพลังการผลิตที่ทำให้เกิดความสัมพันธ์ทางการผลิตรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งขึ้นเป็นหลักแล้ว สังคมทาสก็จะมีอุดมการณ์ของนายทาส และอุดมการณ์ของทาส สังคมฟิวด้ลก็จะมีอุดมการณ์ของเจ้าที่ดิน และไพร่ตืดที่ดิน (serfs) หากเป็นสังคมที่รูปแบบการผลิตแบบเอเชีย (Asiatic mode of production)¹³⁶ ก็จะมีอุดมการณ์ตามชนชั้นหลักที่แตกต่างกันออกไป

ในสังคมทุนนิยมที่ชนชั้นหลักคือชนชั้นนายทุนหรือกฏุมพีและชนชั้นแรงงาน โดยชนชั้นนายทุนอยู่ในฐานะของชนชั้นปกครอง ชนชั้นทั้งสองต่างมีอุดมการณ์ที่มีเนื้อหาของตนเองได้ไม่ว่าจะเป็นอุดมการณ์ทางศาสนา ศีลธรรม การเมือง ยกเว้นแต่อุดมการณ์ทางกฎหมายที่มีแต่ชนชั้นหลักที่ควบคุมอำนาจรัฐถึงจะนำมาใช้ประโยชน์ได้ ความสัมพันธ์ระหว่างอุดมการณ์ตามชนชั้นและอุดมการณ์ตามเนื้อหาสามารถแสดงความสัมพันธ์ได้ดังนี้

ภาพที่ 6.1 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างอุดมการณ์ ชนชั้น และเนื้อหาของอุดมการณ์

อัลตุสแซร์ให้ความสำคัญกับอุดมการณ์ทางกฎหมาย (legal ideology) ดังจะเห็นได้จากการอุทิศเนื้อหาใน *ORC* ไว้หนึ่งบทที่กล่าวถึงหน้าที่ของอุดมการณ์ทางกฎหมายในสังคมทุนนิยมที่ทำหน้าที่สนับสนุนโครงสร้างส่วนบนทางกฎหมายและการเมืองหรือในศัพท์ของอัลตุสแซร์แล้วคือกลไกทางการปราบปรามในรัฐ (Repressive State Apparatus) กล่าวคือการใช้กำลังปราบปรามโดยล้าพังเกินความสามารถชนชั้นปกครองจะกระทำได้ การรักษาไว้ซึ่งอำนาจของชนชั้นปกครองจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องทำให้สมาชิกในสังคมนั้น ๆ กระทำตามกฎหมายอย่างยินยอม โดยไม่ต้องใช้กำลังบังคับ หากสมาชิกส่วนใหญ่กระทำตามกฎหมาย การใช้กำลังบังคับปราบปรามจึงมีไว้เพื่อคนส่วนน้อยที่ไม่ทำตามกฎหมายเท่านั้น การใช้กำลังบังคับในลักษณะนี้จึงเป็นสิ่งที่สามารถกระทำได้ง่ายกว่าการใช้กำลังบังคับต่อสมาชิกทุกคน¹³⁷

อุดมการณ์กฎหมาย และอุดมการณ์การเมืองที่อัลตุสแซร์เพิ่มเติมขึ้นมานี้นั้นเท่ากับว่ากลไกทางการปราบปรามภายในรัฐก็สามารถมีกลไกทางอุดมการณ์ที่ทำหน้าที่คู่ขนานกันไปด้วย เช่น ในกรณีของศาล ที่ทำหน้าที่ทั้งปราบปราม และทำให้คนยอมรับคำตัดสิน หรือในกรณีของการบังคับใช้กฎหมายอย่างรัฐบาลที่เป็น

¹³⁶Karl Marx, *Collected Works of Karl Marx and Friedrich Engels, Karl Marx Capital Volume 1*, vol. 35 (London: Lawrence and Wishart, 2010), 363–65.

¹³⁷Althusser, *On the Reproduction of Capitalism*, 67.

ส่วนหนึ่งของกลไกทางการเมืองการปราบปราม ก็มีกลไกการเมืองทางอุดมการณ์ที่ทำให้เกิดผู้กระทำทางการเมืองให้ กระบวนการทางการเมืองได้รับการยอมรับจากพลเมืองหรือสมาชิกในสังคมนั้น ๆ ด้วย

สภาพทางวัตถุของโครงสร้างส่วนบนทางอุดมการณ์

คุณูปการที่สำคัญอย่างยิ่งของอัลตุสแซร์ต่อทฤษฎีทางอุดมการณ์ในสภูกลความคิดมาร์กซ์คือการขยาย ความและทำให้แนวคิดเรื่องโครงสร้างส่วนบนมีรายละเอียดที่เป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น ขจัดความเป็นนามธรรม ออกไป โดยอัลตุสแซร์ได้กล่าวถึงสภาพทางวัตถุของโครงสร้างส่วนบนทางอุดมการณ์ผ่านแนวคิดเรื่องกลไกใน รัฐ (State Apparatuses)

เมื่อเปรียบเทียบกับแนวคิดเรื่องโครงสร้างส่วนบนของมาร์กซ์ที่ปรากฏใน *บทนำปี 1859* ที่ในสังคมใด ๆ ที่มีชนชั้นโครงสร้างส่วนบนแยกออกเป็น 2 โครงสร้างหลักคือ หนึ่ง โครงสร้างส่วนบนทางกฎหมายและ การเมือง และสอง โครงสร้างส่วนบนทางอุดมการณ์¹³⁸ อัลตุสแซร์เปลี่ยนจุดสนใจจากการกล่าวถึงสังคมหนึ่ง ๆ กลับกลายมาเป็นรัฐหนึ่ง ๆ แทนและเปลี่ยนจุดเน้นจากการใช้คำว่าโครงสร้าง (structures) มาเป็นการใช้คำว่า กลไก (apparatuses) และกลไกที่จำเป็นจำแนกตามหน้าที่คือหน้าที่ในการปราบปราม (repressive) และหน้าที่ ในทางอุดมการณ์ โดยการกล่าวถึงหน้าที่หลักของกลไกรัฐคือหน้าที่ในการปราบปราม¹³⁹

ประเด็นหน้าที่ของกลไกในรัฐนี้เองที่ผู้วิจัยไม่เห็นด้วยกับการแปล ‘Ideological State Apparatuses’ เป็น ‘กลไกทางอุดมการณ์ของรัฐ’ และ ‘Repressive State Apparatuses’ เป็น ‘กลไกทางการเมืองการปราบปรามของรัฐ’ ที่ใช้กันอยู่เดิมทั่วไปในการศึกษาแนวคิดเรื่องอุดมการณ์ในทางวิชาการไทย¹⁴⁰ โดย ผู้วิจัยเสนอให้คำว่า ‘กลไกในรัฐ’ เช่น ‘กลไกการปราบปรามในรัฐ’ และ ‘กลไกทางอุดมการณ์ในรัฐ’ แทน และเพราะการแปลว่าเป็นกลไกในรัฐจะสามารถจัดปัญหาว่าครอบครัวเป็นกลไกของรัฐหรือไม่ เมื่อกล่าวถึง กลไกครอบครัวทางอุดมการณ์ได้ที่จะกล่าวต่อไป

การกำหนดหน้าที่ที่แตกต่างกันของกลไกในรัฐมาจากความคิดที่กลไกดังกล่าวมีหน้าที่รับใช้ผลประโยชน์ของชนชั้นหลักดังจะเห็นได้จากข้อความของอัลตุสแซร์ที่ว่า “กลไกในรัฐที่นิยามว่ารัฐคือพลังในการปราบปรามในการประหารและแทรกแซง ‘ในฐานะบริการรับใช้ชนชั้นหลัก’ ในการต่อสู้ทางชนชั้นของชนชั้น กฎุมพีที่มีต่อชนชั้นกรรมาชีพ กลไกในรัฐในการปราบปรามนี้คือรัฐที่ถูกนิยามจากหน้าที่ที่เป็นพื้นฐานของรัฐ นั้น”¹⁴¹ ข้อความข้างต้น อัลตุสแซร์ใช้คำว่า ‘รัฐ’ และ ‘กลไกการปราบปราม’ แทนที่กันได้ เมื่อเป็นเช่นนี้ ยิ่ง ทำให้เมื่อกล่าวถึง ‘รัฐ’ อัลตุสแซร์กำลังพูดถึงถึงกลไกการใช้อำนาจของรัฐเป็นสำคัญ อัลตุสแซร์ยังได้ให้รายละเอียดของกลไกในรัฐที่ทำหน้าที่ในการปราบปรามว่าเป็นองค์การ “ที่ใช้ความรุนแรงไม่ว่าจะเป็นทางตรงหรือ

¹³⁸Karl Marx, “Preface to a Contribution to the Critique of Political Economy,” in *Collected Works of Karl Marx and Friedrich Engels, 1857-61*, vol. 29 (London: Lawrence & Wishart, 1987), 263.

¹³⁹Althusser, *On the Reproduction of Capitalism*, 70, 74.

¹⁴⁰โปรดดู หลุยส์ อัลตุสแซร์, อุดมการณ์และกลไกทางอุดมการณ์ของรัฐ, trans. กาญจนา แก้วเทพ (กรุงเทพฯ: สยามปริทัศน์, 2557).

¹⁴¹Althusser, *On the Reproduction of Capitalism*, 70, แปลโดยผู้เขียน.

ทางอ้อม”¹⁴² โดยเป็นองค์การต่าง ๆ เช่น ตำรวจ ศาล คู่ก กองทัพ¹⁴³ นอกจากนี้หน้าที่ในการใช้ความรุนแรงในการปราบปรามผู้ที่มีต่อต้านอำนาจของชนชั้นหลักแล้ว ชนชั้นหลักยังอาศัยกลไกในการสร้างความยินยอมให้สมาชิกในสังคมคล้อยตาม ไม่ต่อต้านอำนาจโดยอัลตุสเซอร์เรียกกลไกดังกล่าวว่า ‘กลไกทางอุดมการณ์ในรัฐ (Ideological State Apparatuses)’

อัลตุสเซอร์ได้ให้รายชื่อของกลไกทางอุดมการณ์ในรัฐไว้หลากหลายประเภท ดังจะเห็นได้จาก

- 1) กลไกการศึกษา
- 2) กลไกครอบครัว
- 3) กลไกศาสนา
- 4) กลไกการเมือง
- 5) กลไกสมาคม
- 6) กลไกข้อมูลข่าวสาร
- 7) กลไกการพิมพ์และการกระจาย¹⁴⁴

เป็นที่น่าสังเกตว่า แต่เดิมการแปล ‘Ideological State Apparatuses’ จะแปลว่า ‘กลไกทางอุดมการณ์ของรัฐ’ หากเรายอมรับคำแปลในลักษณะนี้เราจะพบกับปัญหาคือจากประเภทของกลไกทางอุดมการณ์ที่อัลตุสเซอร์แสดงขึ้นมากลไกในหลายข้อไม่สามารถที่จะอธิบายได้ว่าเป็นกลไกของรัฐได้อย่างชัดเจน เช่น กลไกทางครอบครัว เราจะอธิบายอย่างไรว่าครอบครัวเป็นกลไกของรัฐในการทางอุดมการณ์ ในประเทศยุโรปตะวันตกโดยเฉพาอย่างยิ่งประเทศฝรั่งเศส รัฐอาจจะมีอิทธิพลทางอ้อมต่อครอบครัว เช่น การให้สวัสดิการในด้านต่าง ๆ เช่น ด้านการศึกษาต่อบุตร ธิดา แต่การกล่าวว่าความสัมพันธ์ในครอบครัวเกิดขึ้นภายในรัฐทำให้กลไกครอบครัวเป็นกลไกทางอุดมการณ์ของรัฐเป็นสิ่งที่แปลกประหลาด เพราะเท่ากับว่าเรากล่าวว่าสมาชิกในครอบครัวเป็นเจ้าของพนักงานที่รับคำสั่งจากรัฐโดยตรง? เช่นเดียวกับ ตำรวจ หรือทหาร หรือกลไกประเภทอื่น เช่น การศึกษา ซึ่งอาจจะมีสถาบันทางการศึกษาของรัฐ และเอกชนที่รัฐอาจจะเข้ามามีส่วนในการกำหนดหลักเกณฑ์กฎระเบียบควบคุมหลักสูตร แต่การจะกล่าวถึงว่าเป็นกลไกของรัฐโดยตรงก็จะเป็นสิ่งที่ประหลาดเช่นกัน ไม่ต้องกล่าวถึง กลไกสมาคม ข้อมูลข่าวสาร และการพิมพ์ที่ในประเทศตะวันตก โดยอาศัยหลักการเรื่องเสรีภาพในการแสดงออก รัฐไม่สามารถควบคุมกลไกดังกล่าวได้โดยตรง เพียงแต่อาศัยกฎระเบียบในการกำกับหรือวิธีการแทรกแซงโดยอ้อม เช่น การให้เงินอุดหนุน หรือการโฆษณา เป็นต้น

ประเภทของกลไกทางอุดมการณ์ในรัฐที่มีความโดดเด่นคือกลไกการเมือง จากเดิมการแบ่งแยกโครงสร้างส่วนบนออกเป็น โครงสร้างส่วนบนทางกฎหมายและการเมือง และโครงสร้างส่วนบนทางอุดมการณ์ โดยการอธิบายหน้าที่ว่าโครงสร้างแรกทำหน้าที่ปราบปราม ในขณะที่โครงสร้างที่สองทำหน้าที่ทางอุดมการณ์

¹⁴²Althusser, 77, แปลโดยผู้เขียน.

¹⁴³Althusser, 70.

¹⁴⁴Althusser, 75, แปลโดยผู้เขียน.

การกล่าวถึงกลไกการเมืองทางอุดมการณ์จึงมีนัยใน 2 ลักษณะ ประการแรก คือ การอธิบายว่าในองค์การหรือหน่วยงานเดียวกัน เช่น ศาล ทหาร หรือตำรวจ อาจจะทำหน้าที่ทั้งทางปราบปรามและทางอุดมการณ์ก็ได้ เพียงแต่หน่วยงานอย่าง ศาล ทหาร ตำรวจ ทำหน้าที่ทางปราบปรามเป็นหลัก ทำหน้าที่ทางอุดมการณ์ในการสร้างผู้กระทำเป็นส่วนเสริม ประการที่สอง การอธิบายในลักษณะนี้ทำให้ตัวแบบโครงสร้างส่วนบนมีความสลับซับซ้อนในการอธิบายความเป็นจริงทางการเมืองได้ดียิ่งขึ้น ไม่ได้ให้ภาพเรียบง่ายแต่เพียงว่าองค์การใดองค์การหนึ่งทำหน้าที่ปราบปรามหรืออุดมการณ์อย่างใดอย่างหนึ่งแต่เพียงอย่างเดียว

อัลตุสแซร์ได้เสนอข้อสังเกตสามประการเกี่ยวกับกลไกทางอุดมการณ์ในรัฐโดยข้อเสนอแรกคือกลไกทางอุดมการณ์ในรัฐมีลักษณะเป็นองค์การหรือสถาบัน ข้อสังเกตประการที่สอง คือ กลไกทางอุดมการณ์ประกอบกันขึ้นเป็นระบบ และ ข้อสังเกตประการสุดท้ายคือ กลไกดังกล่าวมีพื้นฐานทางวัตถุ (material basis) ในข้อสังเกตประการแรก อัลตุสแซร์ได้ให้เสนอความเป็นองค์การหรือสถาบันของกลไกทางอุดมการณ์ไว้ดังนี้

ข้อสังเกตประการแรก เราสามารถที่จะสังเกตอย่างเป็นที่ประจักษ์ว่ามีสิ่งที่เรียกว่า ‘สถาบัน’ หรือ ‘องค์การ’ ที่สัมพันธ์กับกลไกทางอุดมการณ์ในรัฐแต่ละอัน เช่น กลไกการศึกษาทางอุดมการณ์ในรัฐ เราจะพบโรงเรียนในทุกระดับ ตั้งแต่ขั้นต้นถึงขั้นสูง และหลากหลายประเภท ในกลไกศาสนาทางอุดมการณ์ในรัฐ เราจะพบกับโบสถ์ หรือองค์การที่มีลักษณะเฉพาะเช่น สมาคมเยาวชน หรือกลไกการเมืองทางอุดมการณ์ในรัฐ เราจะพบกับรัฐสภา พรรคการเมือง ฯลฯ สำหรับกลไกข้อมูลข่าวสารคือโรงพิมพ์ (หนังสือพิมพ์และกลุ่มจดหมายข่าว) องค์การวิทยุ โทรทัศน์ฝรั่งเศส (RTF) และองค์การสำนักพิมพ์ทั้งหลาย สำหรับกลไกครอบครัวคือทุกสถาบันที่จะเกี่ยวข้องกับครอบครัว รวมถึงสมาคมที่มีชื่อเสียงโด่งดังอย่างสมาคมผู้ปกครอง ฯลฯ สำหรับกลไกวัฒนธรรมคือทุกสถาบันที่เกี่ยวข้องกับความบันเทิง กีฬาซึ่งอาจจะเชื่อมโยงกับกลไกทางสื่อสิ่งพิมพ์¹⁴⁵

จะเห็นได้ว่ารายละเอียดของกลไกที่อัลตุสแซร์ เช่น กลไกการศึกษาที่รวมถึงโรงเรียนทุกระดับ กลไกศาสนา เช่น โบสถ์ กลไกข้อมูลข่าวสาร เช่น สำนักพิมพ์ โรงพิมพ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง กลไกทางครอบครัว เช่น องค์การที่เกี่ยวข้องกับครอบครัวทุกระดับ รวมถึงกลไกทางวัฒนธรรมที่รวมถึงองค์การความบันเทิง และกีฬา รวมถึงกลไกทางการพิมพ์ที่ไม่มีรายละเอียดนั้น กลไกทั้งหมดนี้อาจกล่าวได้ว่าเป็นกลไก ‘ของ’ รัฐได้ เช่น สถาบันการศึกษาประกอบด้วยทั้งสถาบันการศึกษาของรัฐบาลและเอกชน หากกลไกการศึกษาเป็นกลไกทางอุดมการณ์ของรัฐ เราจะอธิบายอย่างไรกับกรณีของสถาบันการศึกษาเอกชน ยิ่งไม่ต้องกล่าวถึง กลไกศาสนา ครอบครัว ความบันเทิง หรือกลไกการเมืองอย่างพรรคการเมืองว่าจะเป็นกลไกของรัฐได้ ยกเว้นเราจะกล่าวว่าเป็นกลไกของรัฐในความหมายที่กว้างที่สุดคือ ต้องทำตามกฎระเบียบ มาตรฐานของรัฐที่เป็นผู้ควบคุม ในกรณีของพรรคการเมืองยิ่งเป็นกล่าวได้ยากกว่าเป็นกลไกของรัฐโดยตรง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีของฝรั่งเศส เช่น กรณีของพรรคคอมมิวนิสต์ฝรั่งเศสที่อัลตุสแซร์เป็นสมาชิกอยู่นั้น หากกล่าวว่าเป็นกลไกทางอุดมการณ์ของรัฐแล้ว

¹⁴⁵Althusser, 76, แปลโดยผู้เขียน.

การต่อสู้เพื่อชิงอำนาจรัฐก็กลายเป็นเรื่องประหลาด หรือแม้แต่เรื่องตลกไป เพราะกลายเป็นพรรคคอมมิวนิสต์ที่ต่อสู้เพื่อล้มล้างรัฐทุนนิยมกลายเป็นกลไกของรัฐทุนนิยมในการผลิตซ้ำความสัมพันธ์ทางสังคมทุนนิมนั้น องค์การที่อาจจะกล่าวได้ว่าเป็นของรัฐในรายการทั้งหมดนี้คือองค์กรวิทยุโทรทัศน์ฝรั่งเศส ด้วยเหตุนี้จึงเป็นที่มาที่ผู้วิจัยเลือกที่จะแปล 'Ideological State Apparatuses' เป็นกลไกทางอุดมการณ์ของรัฐเนื่องจากกลไกที่ว่าเป็นพื้นที่ในการต่อสู้เพื่อรักษาไว้และทำลายความชอบธรรมทางการเมืองระหว่างชนชั้นปกครองและชนชั้นถูกปกครอง

สิ่งที่น่าสังเกตคือในรายการที่อัลตุสแซร์ได้กล่าวถึงกลไกสมาคม (associative apparatus) กลไกสมาคมเพียง 2 ครั้งใน *ORC*¹⁴⁶ โดยมีรายละเอียดเพียงเล็กน้อยว่ากลไกสมาคม เช่น สหภาพแรงงาน¹⁴⁷

อัลตุสแซร์ยังอธิบายต่อไปอีกว่ากลไกทางอุดมการณ์ทั้งหลายเหล่านี้เชื่อมโยงต่อกันอย่างเป็นระบบในข้อสังเกตประการที่ 2 ของกลไกทางอุดมการณ์ที่ว่า

ข้อสังเกตประการที่สอง สำหรับแต่ละกลไกทางอุดมการณ์ในรัฐ สถาบันและองค์การต่าง ๆ ประกอบกันเข้ามาเป็นระบบ ไม่ว่าจะอย่างไรหากข้อเสนอนี้ของเราได้ถูกนำเสนอออกไป เราจะพบว่าสิ่งที่ทำให้เกิดเอกภาพของระบบของกลไกทางอุดมการณ์ในรัฐนั้น หากสิ่งนี้เป็นจริง เราจะไม่สามารถที่จะถกเถียงถึงบางส่วนประกอบของกลไกทางอุดมการณ์ในรัฐโดยไม่เชื่อมโยงถึงระบบที่ส่วนประกอบนั้นสังกัดอยู่ ตัวอย่างเช่น เราไม่สามารถที่จะถกเถียงเกี่ยวกับพรรคการเมืองในฐานะที่เป็นส่วนประกอบของกลไกการเมืองทางอุดมการณ์ในรัฐโดยไม่เชื่อมโยงถึงความสลับซับซ้อนของระบบของกลไก[การเมือง]ทางอุดมการณ์ ในกรณีเดียวกันเมื่อกล่าวถึงสหภาพแรงงานที่เป็นส่วนประกอบของระบบของกลไกสมาคมทางอุดมการณ์ ฯลฯ¹⁴⁸

เราจะพบว่าข้อสังเกตของอัลตุสแซร์นี้เท่ากับกำลังกล่าวถึงการทำหน้าที่ทางอุดมการณ์ขององค์ประกอบใด ๆ นั้นทำอยู่บนพื้นฐานของระบบกลไกทางอุดมการณ์นั้น ๆ หากเรายอมรับว่าระบบคือส่วนประกอบที่มีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน และดำเนินการเพื่อวัตถุประสงค์บางอย่าง เช่น ระบบการทำความเย็นย่อมมีส่วนประกอบของการจ่ายไฟ การทำความเย็น การตัดไฟ การถ่ายเทความร้อนไปยังสภาพแวดล้อม เพื่อจุดมุ่งหมายในการทำความเย็น หากแยกระบบการจ่ายไฟ ออกจากระบบทำความเย็น เราก็จะไม่สามารถทำความเข้าใจได้ว่าการทำความเย็นอาศัยพลังงานมาจากใดในการทำความเย็น ในกรณีเดียวกัน หากกลไกทางอุดมการณ์ทางการเมืองเป็นระบบ และส่วนประกอบคือพรรคการเมือง รัฐบาล รัฐสภา ฯลฯ การจะทำความเข้าใจของกลไกในลักษณะนี้จึงต้องเชื่อมโยงส่วนประกอบเข้าไว้ด้วยกัน หากแยกพิจารณาพรรคการเมืองออกจากส่วนอื่น ๆ ในระบบกลไกทางอุดมการณ์ทางการเมือง เราจะไม่สามารถทำความเข้าใจได้เลยว่า พรรคการเมืองปฏิบัติ

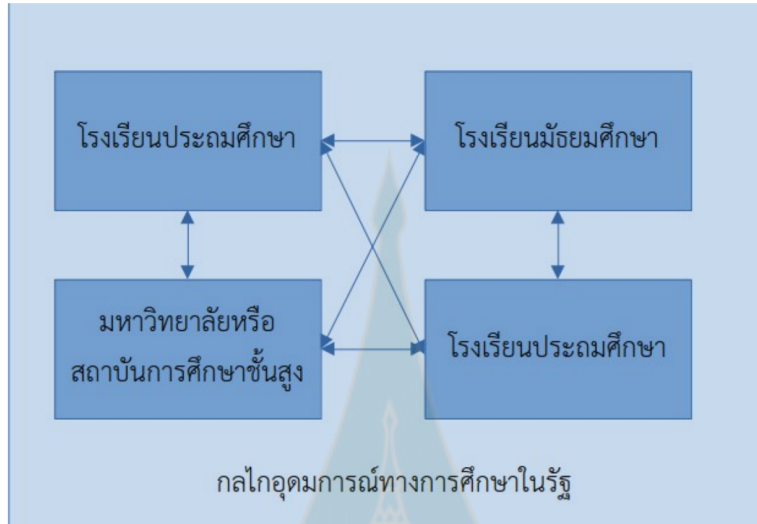
¹⁴⁶โปรดดู Althusser, 75, 141.

¹⁴⁷Althusser, 76.

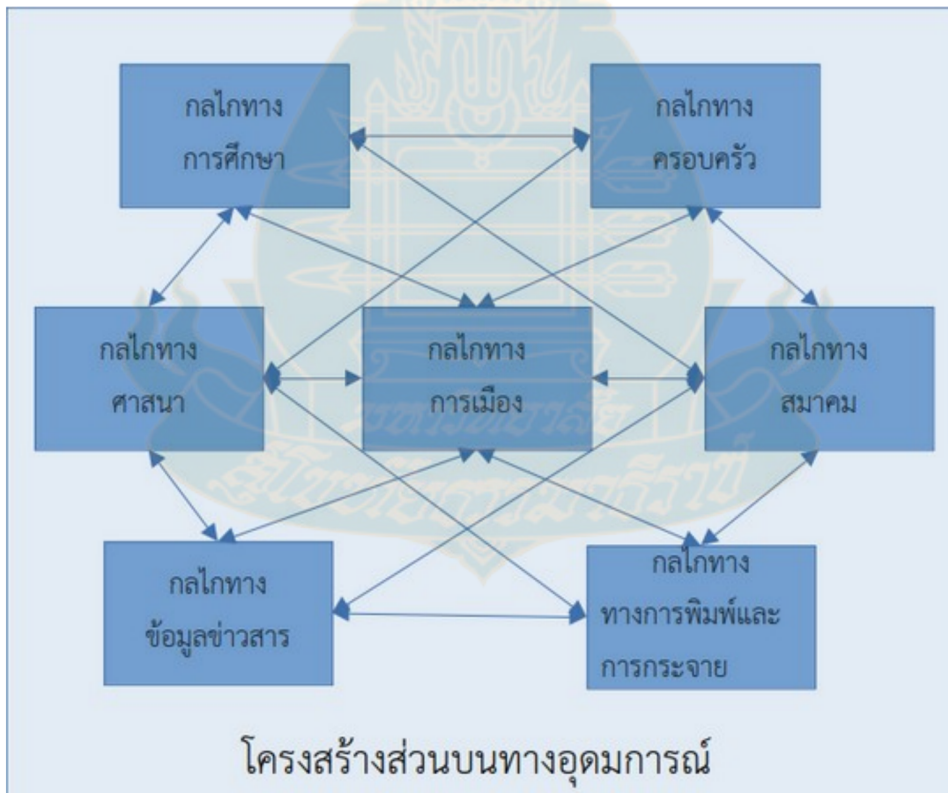
¹⁴⁸Althusser, 76, แปลโดยผู้เขียน.

การอย่างไร ในการต่อสู้ทางการเมือง การมีส่วนร่วมในการร่างและแก้ไขกฎหมาย หรือแม้แต่การถอดถอนผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง

นอกจากนี้การทำความเข้าใจกลไกทางอุดมการณ์ในลักษณะที่เป็นระบบนี้เองเราจึงสามารถทำให้โครงสร้างส่วนบนทางอุดมการณ์มีรายละเอียดที่ชัดเจนยิ่งขึ้นดังจะแสดงออกเป็นแผนภาพได้ดังต่อไปนี้

ภาพที่ 6.2 แสดงภายในกลไกทางอุดมการณ์ทางการศึกษา

ภาพที่ 6.3 แสดงภาพรวมของกลไกทางอุดมการณ์ภายในรัฐทั้งหมดภายในโครงสร้างส่วนบนทางอุดมการณ์

รายละเอียดที่เพิ่มขึ้นและปฏิสัมพันธ์ภายในกลไกทางอุดมการณ์แต่ละส่วนและ ปฏิสัมพันธ์ของกลไกของ อุดมการณ์แต่ละกลไกประกอบกันขึ้นมาเป็นโครงสร้างส่วนบนทางอุดมการณ์ทำให้เราสามารถศึกษาบทบาท ภายในแต่ละกลไกและปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลไกในการสร้างผู้กระทำ และศึกษาว่าการสร้างผู้กระทำใน แต่ละกลไกมีผลอย่างไรต่อการรักษาไว้ซึ่งความสัมพันธ์ทางสังคมที่ชนชั้นปกครองได้เปรียบ พร้อมกันนั้นยังเป็นพื้นที่ทำให้เราสามารถที่จะทำการต่อสู้ทางอุดมการณ์ในการเปลี่ยนแปลงผู้กระทำให้อึดต่อการต่อสู้เพื่อ การปฏิวัติสังคมนิยมอีกด้วย

ข้อสังเกตทั้งสองข้อแรกของอัลตุสแซร์ที่ว่าด้วยกลไกทางอุดมการณ์ ไม่ว่าจะเป็ข้อสังเกตแรก ความ เป็นสถาบันหรือองค์การของกลไกทางอุดมการณ์ ข้อสังเกตที่สอง สถาบันหรือองค์การต่าง ๆ ภายในกลไกทาง อุดมการณ์รวมตัวกันขึ้นเป็นระบบ จึงเป็นที่มาของข้อสังเกตประการที่สามที่อัลตุสแซร์กล่าวว่า กลไกทางอุดม การมีสภาพทางวัตถุไม่เป็นแต่เพียงความคิด¹⁴⁹ และสภาพทางวัตถุของกลไกทางอุดมการณ์แสดงออกมาใน การปฏิบัติ อัลตุสแซร์อาศัยครอบครัวและกลไกทางวัฒนธรรมมาอธิบายสภาพทางวัตถุของกลไกทางอุดมการณ์ ไว้ดังนี้

ครอบครัวในฐานะของกลไกทางอุดมการณ์ภายในรัฐ แต่อุดมการณ์กลายเป็นรูปธรรม เมื่อตัว อุดมการณ์ยึดเกี่ยวกับสภาพความเป็นจริง การยึดเกี่ยวกับสภาพความเป็นจริงจึงทำให้ครอบครัว ไม่ได้เป็นแต่เพียงอุดมการณ์ สำหรับครอบครัวที่เป็นแหล่งของการผลิตซ้ำทางชีวภาพและเป็น ตัวแทนของ ‘มนุษยชาติ’ ในการอบรมเลี้ยงดู ฯลฯ (หรืออาจจะกล่าวว่าครอบครัวเป็นแหล่งของ การผลิตซ้ำกำลังแรงงาน)¹⁵⁰

ตัวอย่างเรื่องครอบครัวในการเป็นสภาพทางวัตถุของอุดมการณ์ (กลไกทางอุดมการณ์) อัลตุสแซร์กล่าวถึง ประเด็นเรื่องการกลายเป็นรูปธรรมหรือทำให้เป็นรูปธรรมของความคิด (realize) เรื่องครอบครัว เช่น ครอบครัวเดี่ยวประกอบด้วยบิดา มารดา และบุตร แสดงออกมาเป็นรูปธรรมในครอบครัวของนาย ก นาง ข และเด็กหญิง ค การกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างกันที่ทำให้ นาย ก เป็นบิดา นาง ข เป็นมารดา และ เด็กหญิง ค กลายเป็นบุตรธิดา ความสัมพันธ์ระหว่างกันนี้เองระหว่างบิดา มารดา และบุตรธิดาจะเป็นสิ่งที่กำหนด พฤติกรรมระหว่างกันด้วยสมาชิกในครอบครัวด้วย ในแง่นี้กลไกครอบครัวทางอุดมการณ์จึงเข้าถึงแม้แต่เรื่อง ส่วนตัวที่สุดของมนุษย์อย่างสมาชิกในครอบครัว ไม่ว่าจะเป็นแผนการมีบุตร การคุมกำเนิด การวางแผนการ ศึกษาบุตรธิดา ฯลฯ

หรือกรณีของกลไกศาสนาที่กำหนดผู้กระทำหรือทำให้เกิดบทบาทที่ต่างกัน เช่น การทำให้เกิดนักบวช การทำให้เกิดศาสนิกชนในศาสนาใด ๆ เนื้อหาและพฤติกรรม รวมถึงพิธีกรรมของภายในศาสนานั้น ๆ จะต้อง ดำเนินโดยไม่ขัดขวางต่อรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมของชนชั้นปกครองในสังคมนั้น ๆ หากสมาชิกใดไม่ทำ

¹⁴⁹Althusser, 76.

¹⁵⁰Althusser, 76-77, แปลโดยผู้เขียน.

ตามอุดมการณ์ดังกล่าวก็จะถูกหลงโง่งไม่ว่าจะเป็นทางร่างกายหรือทางจิตใจ¹⁵¹ ประเด็นนี้จะกล่าวถึงอีกในส่วนที่ว่าด้วยการต่อสู้ทางอุดมการณ์

ในแง่นี้สำหรับอัลตุสแซร์แล้วการแบ่งแยกกลไกทางอุดมการณ์หรือกลไกทางปราบปรามในรัฐไม่ใช่การแบ่งกันอย่างเด็ดขาด กลไกทางอุดมการณ์สามารถทำหน้าที่ในการปราบปรามได้ เช่น การลงโทษในโรงเรียนหรือครอบครัว หรือการขับไล่ศาสนิกชนที่มีพฤติกรรมที่เบี่ยงเบนไปจากอุดมการณ์ทางศาสนาออกจากชุมชนทางศาสนาที่เกิดขึ้นในโบสถ์หรือในวัด แต่การปราบปรามเป็นหน้าที่รองของกลไกทางอุดมการณ์ ในทางตรงกันข้ามกลไกทางการปราบปรามก็สามารถทำหน้าที่ทางอุดมการณ์ด้วยเช่นกัน เช่น ในกองทัพ การทำให้เกิดระเบียบวินัย และสายการบังคับบัญชา ลำพังการลงโทษไม่สามารถที่จะทำหน้าที่การปฏิบัติตามคำสั่งเป็นไปได้อย่างสมบูรณ์ แต่การสร้างการนำระหว่างผู้บังคับบัญชากับผู้ใต้บังคับบัญชาจึงทำให้เกิดการปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ¹⁵² หรือในกรณีของกลไกทางกฎหมายที่อาศัยองค์การต่าง ๆ ต่างกระบวนการยุติธรรมในการบังคับให้สมาชิกในสังคมมีพฤติกรรมสอดคล้องกับความสัมพันธ์ทางสังคมที่ชนชั้นปกครองมีอำนาจอยู่ แต่การลงโทษแต่เพียงอย่างเดียวก็จะเกินความสามารถที่กระบวนการยุติธรรมสามารถจัดการได้ หากสมาชิกในสังคมปฏิบัติตามกฎหมายโดยสมัครใจย่อมทำให้การรักษาอำนาจของชนชั้นปกครองเป็นไปอย่างราบรื่น ด้วยเหตุกลไกทางกฎหมายจึงมีหน้าที่ย่อยในการสร้างอุดมการณ์กฎหมาย (legal ideology) หรือการสร้างพลเมืองดี (law abiding citizens) ขึ้นมาด้วย¹⁵³

อุดมการณ์หลักและอุดมการณ์รอง

จากส่วนที่ผ่านมามีกล่าวถึงสภาพทางวัตถุของโครงสร้างส่วนบนทางอุดมการณ์ที่อุดมการณ์ต่าง ๆ ที่อยู่ในสังคมนั้นแสดงหรือกลายเป็นรูปธรรม (realise) ออกมาเป็นกลไกทางอุดมการณ์ในรัฐ และกลไกต่าง ๆ นี้ประกอบรวมกันเป็นระบบย่อยในกลไกทางอุดมการณ์นั้น ๆ และกลไกทางอุดมการณ์ทั้งหมดรวมกันมาเป็นระบบใหญ่หรือโครงสร้างส่วนบนส่วนบนทางอุดมการณ์ในสังคมนั้นหรือรัฐนั้น

อัลตุสแซร์เรียกจิตสำนึกทางสังคมที่แปรสภาพหรือกลายมาเป็นองค์การหรือสถาบันทางสังคมว่าเป็นอุดมการณ์หลัก (primary ideology) และเรียกความคิดหรือจิตสำนึกทางสังคมที่เกิดขึ้นจากกลไก องค์การทางสังคมนั้น ๆ ว่าเป็นอุดมการณ์รอง (subordinate ideology or secondary ideology)¹⁵⁴

การมองการดำเนินการของอุดมการณ์ในรูปของสถาบันหรือองค์การหรือตามที่อัลตุสแซร์เรียกว่ากลไกทางอุดมการณ์จึงสามารถสรุปได้ว่าไม่มีอุดมการณ์ย่อยไม่มีการดำเนินการทางอุดมการณ์นั้น¹⁵⁵ หากไม่มีความ

¹⁵¹Althusser, 86.

¹⁵²Althusser, 145.

¹⁵³Althusser, 169.

¹⁵⁴Althusser, 83.

¹⁵⁵Althusser, 85.

คิดเรื่องความสัมพันธ์ทางครอบครัว ย่อมไม่สามารถที่จะทำให้พฤติกรรม บทบาทระหว่างกันของสมาชิกในครอบครัวเกิดขึ้นมาได้ อย่างไรก็ตามในการดำเนินการตามอุดมการณ์หลักที่ทำให้เป็นรูปธรรมออกมาเป็นกลไกทางอุดมการณ์นั้น ๆ อุดมการณ์อื่นก็สามารถเกิดขึ้นมาได้ด้วย ด้วยเหตุนี้อุดมการณ์ที่ทำให้เกิดกลไกทางอุดมการณ์ อัลตุสแซร์เรียกอุดมการณ์ดังกล่าวว่า ‘อุดมการณ์ภายนอก’ (external ideology) โดยที่อุดมการณ์ที่เกิดขึ้นภายในกลไกทางอุดมการณ์นั้น ๆ เรียก ‘อุดมการณ์ภายใน’ (internal ideology)¹⁵⁶ ดังจะเห็นได้จาก

ความคิดได้สลายไป (ตราบเท่าที่ความคิดดังกล่าวเต็มไปด้วยความคิดเรื่องความสมบูรณ์หรือการดำรงอยู่ทางจิต) อย่างแน่ชัดเมื่อความคิดดังกล่าวแสดงการดำรงอยู่ของความคิดนั้นในทางวัตถุ [การสลายตัวของความคิดจากการดำรงอยู่ทางจิตมาเป็นการดำรงอยู่ทางวัตถุ]แสดงออกมาในการปฏิบัติที่ถูกกำหนดโดยพิธีกรรมที่ถูกควบคุมโดยที่สุดด้วยกลไกทางอุดมการณ์ ความคิดปรากฏจากการกระทำของผู้กระทำตราบเท่าที่ ผู้กระทำนั้นกระทำตามระบบบางประการ (ที่เริ่มต้นจากระบบระเบียบที่เป็นตัวกำหนดระบบนั้น)หรือคืออุดมการณ์ อุดมการณ์ที่ดำรงอยู่ในกลไกทางวัตถุของอุดมการณ์ ทำให้เกิดการกระทำทางวัตถุที่ถูกควบคุมโดยพิธีกรรมทางวัตถุ โดยที่การปฏิบัตินี้ดำรงอยู่ในการกระทำทางวัตถุที่ผู้กระทำกระทำโดยมีสำนึกที่ดีตามที่ความเชื่อของผู้กระทำนั้น อาจจะมีข้อโต้แย้งได้ว่าผู้กระทำอาจกระทำอย่างอื่นได้ แต่ขอให้เราระลึกไว้ว่า การกระทำทางพิธีกรรมที่อุดมการณ์ ‘หลัก’ ได้แสดงออกมานั้น ได้สร้างอุดมการณ์ ‘รอง’ ขอบคุณพระเจ้า ด้วยเหตุนี้มีเช่นนั้นการต่อต้านหรือการได้ว่าซึ่งสำนึกในการปฏิบัติหรือการปฏิบัติจะไม่สามารถเป็นไปได้¹⁵⁷

ข้อความของอัลตุสแซร์ข้างต้นได้นำเสนอ 5 ประเด็นคือ ประเด็นที่หนึ่ง ความคิดแสดงออกมาเป็นการกระทำทางวัตถุ ประเด็นที่สอง อุดมการณ์ดำรงอยู่ในกลไกทางอุดมการณ์ทางวัตถุ ประเด็นที่สาม ผู้กระทำกระทำผ่านการควบคุมของกลไกทางอุดมการณ์ที่อุดมการณ์หลักแสดงออกมา ประเด็นที่สี่ อุดมการณ์รองถูกผลิตมาภายใต้กลไกทางอุดมการณ์ และประเด็นสุดท้ายคือ อุดมการณ์รองไม่จำเป็นต้องมีเนื้อหาสอดคล้องกับอุดมการณ์หลัก

ในประเด็นแรก ความคิดแสดงออกมาเป็นการกระทำทางวัตถุ อัลตุสแซร์ได้ย้ำถึงความสำคัญของการปฏิบัติ (practice) ว่าเมื่อความคิดออกจากกระบวนการทางจิต (mental process) หรือการให้เหตุผลของปัจเจกชนแล้วความคิดดังกล่าวเมื่อปรากฏในโลกทางวัตถุและมีปฏิสัมพันธ์กับวัตถุหรือกับมนุษย์อื่นก็จะกลายเป็นการปฏิบัติ ถึงแม้ว่าปัจเจกชนจะอยู่โดยลำพัง ตัวอย่างเช่น หากผู้อ่านเดินทางไปยังลานจอดรถที่ ณ ขณะ

¹⁵⁶Althusser, 85.

¹⁵⁷Althusser, 187, แปลโดยผู้เขียน.

นั้นยังไม่มีผู้ใช้บริการ แต่ผู้อ่านรู้ว่าในภายหลังจะมีผู้ใช้บริการคนอื่น ผู้อ่านย่อมไม่สามารถที่จะจอตกลงในลักษณะใดก็ได้ตามความต้องการ เช่น จอตกลงเส้นที่แบ่งแยกการจอตแต่ละคัน หรือจอตรถขวางเส้นทางการเดินรถ ผู้อ่านจะต้องจอตรถตามแนวจอตรถนั้น ความคิดเรื่องการนำรถไปจอตและการจอตรถเองจึงเป็นกระบวนการจากความคิดไปสู่การกระทำหรือที่เรียกตามอัลตุสแซร์ว่า ‘การกระทำทางวัตถุ’ เมื่อความคิดของปัจเจกชนมีปฏิสัมพันธ์กับโลกทางวัตถุ ความคิดจึงเปลี่ยนรูปเป็นการปฏิบัติ และปัจเจกชนได้แปลงสภาพกลายเป็นผู้กระทำ ด้วยเหตุนี้หากลำพังปัจเจกชนไตร่ตรองหรือคิดแต่เพียงอย่างเดียว และไม่มีปฏิสัมพันธ์กับโลกภายนอกก็ไม่อาจเรียกว่าการปฏิบัติได้

ประเด็นที่สอง อุดมการณ์ดำรงอยู่ในกลไกทางอุดมการณ์ทางวัตถุได้แสดงให้เห็นไปแล้วในส่วนที่แล้ว มาเมื่ออุดมการณ์ทำให้เป็นรูปธรรมออกมาในรูปของสถาบันหรือองค์กรเช่น ความคิดทางครอบครัวหรือทางการศึกษาได้แสดงออกมาเป็นครอบครัว โรงเรียน หรือ มหาวิทยาลัย

ประเด็นที่สาม ผู้กระทำกระทำผ่านการควบคุมของอุดมการณ์หลักที่แสดงออกมา เมื่อมนุษย์อยู่ภายใต้องค์กรหรือสถาบันใด ๆ ย่อมมีแนวปฏิบัติ ธรรมเนียม กฎระเบียบที่อยู่ภายในองค์กร หรือสถาบันทางสังคมนั้น ๆ การกระทำของสมาชิกย่อมต้องทำตามแนวปฏิบัติหรือธรรมเนียมดังกล่าว หากมิเช่นนั้นก็จะโดนลงโทษไม่ว่าจะเป็นทางร่างกาย จิตใจ หรือทางเศรษฐกิจ ธรรมเนียมหรือแนวปฏิบัติ กฎระเบียบนี้เองที่คือการแสดงออกของอุดมการณ์หลักที่แสดงออกมาเป็นกลไกทางอุดมการณ์นั้น ๆ

ประเด็นที่สี่ อุดมการณ์ร่องถูกผลิตภายใต้กลไกทางอุดมการณ์ และประเด็นที่ห้า อุดมการณ์ร่องไม่จำเป็นต้องสอดคล้องกับอุดมการณ์หลัก เราจะพบว่าสถาบันครอบครัว หรือสถาบันการศึกษาที่เกิดขึ้นจากอุดมการณ์หลักและเป็นส่วนหนึ่งของกลไกครอบครัวทางอุดมการณ์ หรือกลไกการศึกษาทางอุดมการณ์ สถาบันหรือองค์กรนั้น ๆ ได้ผลิตอุดมการณ์ (ความคิดที่ทำให้เกิดการกระทำ) ด้วย โดยอุดมการณ์นี้ไม่จำเป็นต้องสอดคล้องกับอุดมการณ์หลักเสมอไป ตัวอย่างเช่น ในสถาบันการศึกษา กรอบแนวปฏิบัติ และเนื้อหาในการผลิตอุดมการณ์ในสถาบันการศึกษาถูกกำหนดจากความสัมพันธ์ทางสังคมหลักที่ซับซ้อนปกครองมีอำนาจ แต่ความสามารถในการกำหนดนี้ไม่ได้เป็นไปอย่างสมบูรณ์ การเรียนการสอนในสถาบันการศึกษาอาจจะผลิตอุดมการณ์ที่ไม่สอดคล้องแม้แต่ขัดแย้งกับอุดมการณ์หลักได้ ตัวอย่างที่ชัดเจนที่สุดคือ งานเขียนของอัลตุสแซร์เองที่อยู่ในฐานะอาจารย์มหาวิทยาลัยในสถาบันการศึกษาในฝรั่งเศสที่อยู่ภายใต้ระบบทุนนิยม งานเขียนของอัลตุสแซร์ทำหน้าที่ในฐานะอุดมการณ์ร่องที่เกิดขึ้นภายในสถาบันการศึกษา และท้าทายต่ออุดมการณ์หลักโดยตรง จึงไม่ใช่เรื่องแปลกใจที่อัลตุสแซร์อุทานว่า ‘ขอบคุณพระเจ้า (thank God)’ หากกลไกทางอุดมการณ์แสดงออกได้แต่เพียงอุดมการณ์หลัก อุดมการณ์ที่จะต่อต้านอุดมการณ์หลักก็จะไม่สามารถเกิดขึ้นได้ เพราะประเด็นนี้เองที่ทำให้การปฏิวัติสังคมเพื่อเปลี่ยนความสัมพันธ์ทางสังคมเป็นไปได้ที่จะแสดงในที่สุดท้ายของบทนี้ และยังเป็นการแก้ไขข้อจำกัดที่ว่าแนวคิดของอัลตุสแซร์มีความขัดแย้งในตนเองเนื่องจากอุดมการณ์ที่ทำ

หน้าที่ในการทั้งการผลิตซ้ำความสัมพันธ์ทางสังคมและแสดงหรือสร้างผู้กระทำที่กระทำเพื่อผลประโยชน์ของชนชั้น ถูกปกครอง ข้อโจมตีนี้มาจากการไม่ได้เข้าถึงงานเขียนของอัลตุสแซร์ที่กล่าวถึงอุดมการณ์หลักและรอง หรือ ละเลยประเด็นดังกล่าว¹⁵⁸

เราจะพบว่าการจัดความสัมพันธ์ระหว่างอุดมการณ์หลัก รอง ภายนอก ภายในได้ดังนี้ อุดมการณ์หลัก คืออุดมการณ์ภายนอก และอุดมการณ์รองคืออุดมการณ์ภายใน โดยอุดมการณ์หลักสร้างกลไกทางอุดมการณ์ และกลไกทางอุดมการณ์สร้างอุดมการณ์รอง โดยสามารถแสดงออกมาเป็นแผนภาพดังต่อไปนี้

ภาพที่ 6.4 แสดงภาพความสัมพันธ์ระหว่างอุดมการณ์หลัก กลไกทางอุดมการณ์ และอุดมการณ์รอง

อุดมการณ์หลักมาจากภายนอก เพราะการเกิดขึ้นของสังคมหนึ่ง ๆ ความคิดเรื่องความสัมพันธ์ทางสังคมใหม่ ย่อมไม่สอดคล้องกับความสัมพันธ์ทางสังคมเดิมของชนชั้นปกครองเดิม แต่เมื่อชนชั้นใดสามารถสถาปนา อำนาจในการจัดการความสัมพันธ์ได้แล้ว ความคิดเรื่องความสัมพันธ์ทางสังคมจึงแปรสภาพมาเป็นกลไกทาง อุดมการณ์ ด้วยเหตุนี้ความคิดที่ทำให้เกิดกลไกทางอุดมการณ์จึงเรียกว่าเป็นอุดมการณ์ภายนอก ในทางตรงกัน ข้าม ความคิดที่ทำให้เกิดการกระทำที่เกิดภายในกลไกทางอุดมการณ์จึงเรียกว่าอุดมการณ์ภายในเพราะเกิดขึ้น ภายในกลไกทางอุดมการณ์

การอธิบายความสัมพันธ์ในลักษณะนี้ของอุดมการณ์ภายในและภายนอก มาจากความคิดของอัลตุสแซร์เรื่องความสัมพันธ์ทางสังคมเป็นตัวกำหนดสุดท้าย (the last instance) ที่สำคัญที่สุดในการกำหนดความเป็นไปของสังคม¹⁵⁹ ประเด็นสำคัญที่สุดที่จะทำให้สังคมใด ๆ ดำรงอยู่ต่อไปได้คือการผลิตซ้ำความสัมพันธ์ทาง

¹⁵⁸Jorge Larraín, *The Concept of Ideology* (London: Hutchinson, 1979), 164.

¹⁵⁹Althusser, *On the Reproduction of Capitalism*, 216.

สังคมนั้น ๆ ด้วยเหตุนี้เองที่แนวคิดเรื่องอุดมการณ์ของอัลตุสแซร์จึงให้อธิบายประเด็นนี้ดังที่จะเห็นได้ในหัวข้อถัดไป

การผลิตซ้ำความสัมพันธ์ทางสังคม

ประเด็นที่สำคัญที่สุดของข้อเสนอเรื่องอุดมการณ์หลักคืออุดมการณ์เป็นกลไกที่สำคัญอย่างยิ่งในการผลิตซ้ำความสัมพันธ์ทางสังคม และในสังคมที่มีชนชั้นการผลิตซ้ำความสัมพันธ์ดังกล่าวจึงเป็นการผลิตซ้ำการมีอำนาจของชนชั้นปกครองและการผลิตซ้ำการถูกขูดรีดของชนชั้นถูกปกครองไปด้วย ดังจะเห็นได้จากเมื่ออัลตุสแซร์อธิบายถึงการผลิตซ้ำแรงงานในระบบทุนนิยมที่ว่า

...เราอาจกล่าวได้ว่าการผลิตซ้ำพลังงานไม่แต่เพียงร้องขอคุณสมบัติของพลังงานนั้น แต่ต้องทำให้พลังงานยอมสยบต่อการปกครองที่ดำรงอยู่ที่จะต้องถูกผลิตซ้ำในเวลาเดียวกัน และนี่เองที่หมายถึงสำหรับคนงานแล้ว การผลิตซ้ำพลังงานจึงเป็นการยอมสยบต่ออุดมการณ์หลัก และต่อเจ้าพนักงานของการขูดรีดและปราบปราม การผลิตซ้ำต่อศักยภาพในการจัดการอุดมการณ์หลักอย่างเหมาะสมซึ่งมีความหมายเท่ากับการรักษาการคงไว้ซึ่งอำนาจของชนชั้นหลัก ‘ตามตัวอักษร’¹⁶⁰

ข้อความในลักษณะนี้ยังพบได้อีกในงานเขียนชิ้นก่อนหน้านั้นอย่าง *TTFTP* ที่ว่า “อุดมการณ์โดยโชคชะตาแล้วเหนือสิ่งอื่นใดคือการทำให้การครอบงำของชนชั้นหนึ่งต่อชนชั้นที่เหลือมีได้อย่างมั่นคง และรักษาไว้ทั้งการนำและการขูดรีดทางเศรษฐกิจของชนชั้นปกครอง โดยทำให้ผู้ที่ถูกขูดรีดยอมรับสภาพว่าเป็นไปตามเจตจำนงของพระเจ้าเป็นเจ้า เป็น ‘ธรรมชาติ’ เป็นหน้าที่ทาง ‘ศีลธรรม’.”¹⁶¹

ดังที่ได้กล่าวไปแล้วหากเป้าหมายของชนชั้นปกครองในสังคมใด ๆ คือการรักษาไว้ซึ่งความสัมพันธ์ทางสังคมที่ตนได้เปรียบอยู่ ได้เปรียบจากการมีอำนาจในจัดสรรทรัพยากร ได้เปรียบจากการขูดรีดผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของชนชั้นอื่น แต่หากการได้เปรียบนี้สมาชิกอื่นในสังคมที่ไม่ใช่ชนชั้นปกครองเข้าใจว่าเป็นการขูดรีด และการเอารัดเอาเปรียบ ชนชั้นปกครองก็จะเผชิญกับการต่อต้านท้าทาย เพื่อขจัดปัญหาดังกล่าวและบรรลุดุลยภาพระส่ำระสายในการรักษาไว้ซึ่งอำนาจ ชนชั้นปกครองจึงอาศัยอุดมการณ์หลัก (dominant ideology หรือ primary ideology) ในการสร้างกลไกทางอุดมการณ์และทำให้ชนชั้นหรือสมาชิกอื่น ๆ ในสังคมยอมรับการนำและยอมรับการจัดสรรทรัพยากรดังกล่าวทำให้การจัดสรรนี้เป็นสิ่งที่ เป็นธรรมชาติ มีเหตุผล เป็นไปตามพระประสงค์ หรือแม้แต่เป็นไปตามผลบุญในชาติปางก่อน ฯลฯ

¹⁶⁰Althusser, 51, เน้นโดยต้นฉบับ และแปลโดยผู้เขียน.

¹⁶¹Louis Althusser, “Theory, Theoretical Practice and Theoretical Formation: Ideology and Ideological Struggle,” in *Philosophy and the Spontaneous Philosophy of the Scientists & Other Essays*, trans. James H. Kavanagh (London ; New York: Verso, 1990), 28, เน้นโดยต้นฉบับ และแปลโดยผู้เขียน.

ในแต่ละสังคมกลไกทางอุดมการณ์ทำหน้าที่ในการผลิตซ้ำความสัมพันธ์ดังกล่าวจะมีระบบความสัมพันธ์ของแต่ละโลกที่แตกต่างกัน และมีกลไกหลักในการทำหน้าที่ดังกล่าวที่แตกต่างกัน เช่น ในยุโรปตะวันตก ความสัมพันธ์ของกลไกทางอุดมการณ์ในยุคกลางที่มีความสัมพันธ์ทางสังคมแบบฟิวดัล (feudal) ก็จะมี ความแตกต่างจากความสัมพันธ์ระหว่างกลไกทางอุดมการณ์ที่โดยสังคมนิยม ตัวอย่างเช่น ยุคกลางกลไกทางอุดมการณ์ที่สำคัญที่สุดคือกลไกศาสนา ในองค์การอย่างโบสถ์¹⁶² หรือในสมัยปัจจุบัน กลไกทางอุดมการณ์ที่สำคัญที่สุดคือกลไกการศึกษาในองค์การอย่างสถาบันการศึกษา¹⁶³

เราจะเห็นได้ว่ากลไกทางอุดมการณ์ต่าง ๆ ในสังคมทำหน้าที่ในการทำให้สมาชิกสังคมผลิตซ้ำความสัมพันธ์ทางสังคมที่เป็นอยู่ในขณะนั้น ไม่ว่าจะเป็นการผลิตซ้ำทางกายภาพ และทางความคิดเช่นที่ปรากฏในกลไกครอบครัว หรือการผลิตซ้ำทางความคิดและทักษะที่จำเป็นต่อการดำรงอยู่ของสังคมนั้น เช่น กลไกการศึกษา ฯลฯ เมื่อเป็นเช่นนี้ การเปลี่ยนแปลงทางสังคมจะเกิดขึ้นได้อย่างไร ดังที่เกิดขึ้นมาแล้วในการเปลี่ยนแปลงจากสังคมฟิวดัลมาสู่สังคมนิยม ในประเทศยุโรปตะวันตก หรือการเปลี่ยนแปลงตามความคิดของนักคิดและนักปฏิวัติสังคมนิยมที่มุ่งปรารถนาสังคมที่มีความสัมพันธ์ทางสังคมแบบสังคมนิยมและคอมมิวนิสต์ ในที่สุด ประเด็นนี้คือที่มาของการต่อสู้ทางอุดมการณ์ที่ปรากฏในกลไกทางอุดมการณ์นั่นเอง

การต่อสู้ทางอุดมการณ์ในการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางสังคม

จากความคิดของอัลตุสเซอร์ที่กล่าวถึงการผลิตซ้ำความสัมพันธ์สังคมผ่านกลไกทางอุดมการณ์แล้ว อัลตุสเซอร์ได้เสนอถึงวิธีการที่ทำให้การเปลี่ยนแปลงสังคมเกิดขึ้นโดยการยึดกุมอำนาจรัฐได้จะเห็นได้จาก ...เพื่อที่จะทำลายความสัมพันธ์ทางชนชั้นที่ชู้ตริตแบบทุนนิยม ชนชั้นแรงงานต้องยึดกุมอำนาจรัฐของชนชั้นกัมพูพี ทำลายกลไกของรัฐ เพราะรัฐเป็นกุญแจในการผลิตซ้ำความสัมพันธ์ทางการผลิตแบบทุนนิยม ในการทำลายโครงสร้างพื้นฐานของการชู้ตริต ชนชั้นกรรมาชีพและพันธมิตรจะต้องยึดกุมอำนาจรัฐและทำลายจักรกลของรัฐ ข้อเสนอที่ถูกต้องอย่างสมบูรณ์จากจุดยืนของสงครามทางชนชั้นของชนชั้นกรรมาชีพในการนำการต่อสู้ทางการเมืองต่อรัฐ เพราะรัฐคือสิ่งที่รับประกันเงื่อนไขการผลิตซ้ำระบบของการชู้ตริต หรือโดยสรุปรัฐรักษาไว้ซึ่งระบบทุนนิยมโดยการผลิตซ้ำโครงสร้างที่ระบบทุนนิยมตั้งขึ้นมา¹⁶⁴

วิธีการในการเปลี่ยนแปลงไปสู่ระบบสังคมนิยมจึงต้องเริ่มต้นจากการยึดกุมอำนาจรัฐ แต่การยึดกุมอำนาจรัฐนี้คือการยึดและเปลี่ยนแปลงกลไกใดในรัฐ เราจะพบว่ากลไกในรัฐประกอบด้วยกลไกการปราบปราม และกลไกทางอุดมการณ์ กลไกการปราบปรามทำหน้าที่ในการสร้างเงื่อนไขให้การผลิตซ้ำความสัมพันธ์ทางสังคม (ไม่ใช่

¹⁶²Althusser, *On the Reproduction of Capitalism*, 143.

¹⁶³Althusser, 144.

¹⁶⁴Althusser, 127, แปลโดยผู้เขียน และเน้นโดยต้นฉบับ.

การผลิตซ้ำความสัมพันธ์ทางสังคมโดยตรง)¹⁶⁵ ในขณะที่กลไกทางอุดมการณ์ทำหน้าที่ในการผลิตซ้ำความสัมพันธ์ทางสังคม การยึดกุมอำนาจในที่นี้จึงน่าจะหมายถึงการยึดกุมอำนาจเพื่อเปลี่ยนกลไกการปราบปรามตัวอย่างเช่น ก่อนการปฏิวัติสังคมนิยมในสหภาพโซเวียต กลไกการปราบปรามในรัฐไม่ว่าจะเป็น ศาล ทหาร ตำรวจ ล้วนดำรงอยู่แล้ว แต่เมื่อมีการปฏิวัติรัสเซียสำเร็จ พรรคบอลเชวิคก็จะใช้อำนาจรัฐในการเปลี่ยนแปลงกลไกดังกล่าวเพื่อสถาปนาความสัมพันธ์การผลิตแบบสังคมนิยม

หากเป้าหมายของการยึดกุมอำนาจมีไว้เพื่อเปลี่ยนแปลงกลไกการปราบปรามในรัฐแล้ว เราจะกลับไปสู่คำถามเดิมว่าเราจะยึดกุมอำนาจรัฐไว้ได้อย่างไรวิธีการที่อัลตุสแซร์ใช้การสร้างการนำหรือการสร้างการครองอำนาจ (hegemony) โดยแบ่งออกเป็น 2 ช่วงคือก่อนและหลังการยึดกุมอำนาจรัฐ โดยในการก่อนการยึดกุมอำนาจรัฐของการสร้างการนำของพรรคคอมมิวนิสต์ ดังจะเห็นได้จาก

...พรรคปฏิวัติของชนชั้นแรงงานไม่มีสิ่งใดที่จะมอบให้กับสมาชิกไม่ว่าจะเป็นค่าใช้จ่ายหรือผลประโยชน์ทางวัตถุใด พรรค ๆ เสนอตนเองเพื่อการจัดตั้งองค์กรของชนชั้นกรรมาชีพในการต่อสู้ทางชนชั้นที่จุดแข็งเกิดขึ้นจากหลักการที่เป็นวิทยาศาสตร์และเจตจำนงที่เสรีของสมาชิกที่มีความเห็นสอดคล้องกับจุดยืนของพรรค พรรค ๆ จัดตั้งสมาชิกในรูปแบบของประชาธิปไตยรวมศูนย์ที่มีมุมมองต่อการต่อสู้ทางชนชั้นในทุกรูปแบบไม่ว่าจะเป็น เศรษฐกิจ การเมือง และอุดมการณ์ พรรค ๆ กำหนดขอบเขตและปฏิบัติการทางการเมืองไม่เพียงแต่บนพื้นฐานของการต่อต้านธรรมชาติของชนชั้นแรงงานที่ถูกขูดรีด แต่บนพื้นฐานของทฤษฎีทางวิทยาศาสตร์และการวิเคราะห์สถานการณ์อย่างเป็นรูปธรรม หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งการสมดุลงานอำนาจของการต่อสู้ทางชนชั้นในปัจจุบัน¹⁶⁶

จุดเริ่มต้นคือพรรคคอมมิวนิสต์หรือพรรคใดก็ตามที่ต่อสู้เพื่อชนชั้นกรรมาชีพสร้างเอกภาพภายในพรรคให้มีจุดประสงค์ร่วมกัน กระทำโดยสมัครใจกระทำการต่อสู้ทางชนชั้นในสมรภูมิต่างด้านไม่ว่าจะเป็นการเมือง เศรษฐกิจ อุดมการณ์โดยอาศัยการนำของพรรค และอาศัยความรู้ที่เป็นวิทยาศาสตร์ของลัทธิมาร์กซ์

หากลัทธิมาร์กซ์ทำหน้าที่เป็นความคิดที่รวมสมาชิกเข้าไว้ด้วยกันและกำหนดขอบเขตและเป้าหมายในการต่อสู้ทางชนชั้น คำถามที่ตามมาคือถ้าแบบนั้นหลักการในลัทธิมาร์กซ์ที่เป็นวิทยาศาสตร์ก็ได้กลายเป็นอุดมการณ์หรือ? อัลตุสแซร์อธิบายเรื่องนี้ไว้อย่างชัดเจนไว้ดังนี้

มันไม่ต้องเป็นที่สงสัยว่าพรรคคอมมิวนิสต์เองก็ก่อตัวขึ้นมาในลักษณะเดียวกับพรรคคอมมิวนิสต์คือบนพื้นฐานของอุดมการณ์หรือที่เรียกว่าอุดมการณ์ของชนชั้นกรรมาชีพ และเป็นเรื่องจริงที่พรรคคอมมิวนิสต์ อุดมการณ์ทำหน้าที่ใน ‘การเชื่อมประสาน’ (แบบกรีมซี) สำหรับกลุ่มทางสังคมบาง

¹⁶⁵Althusser, 127.

¹⁶⁶Louis Althusser, *Philosophy for Non-Philosophers*, trans. G. M. Goshgarian (New York: Bloomsbury, 2017), 126, แปลโดยผู้เขียน.

กลุ่ม ในพรรคคอมมิวนิสต์ก็เช่นกัน อุดมการณ์นี้ ‘ทำให้ปัจเจกชนกลายเป็นผู้กระทำ’ และเป็นเครื่องยนต์ของผู้กระทำเหล่านี้ในการกระทำทั้งทางอัตวิสัยและวัตถุวิสัย แต่อุดมการณ์ของชนชั้นกรรมาชีพนี้ไม่ใช่อุดมการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างปัจจุบันทันด่วนอย่างสมบูรณ์ เพื่อที่จะทำให้เกิดสำนึกทางชนชั้น การเกิดเอกภาพของชนชั้น การเป็นชนชั้นที่ตื่นตัวกระทำกรรมาชีพ ต้องการทั้งประสบการณ์ (ที่มีการในการต่อสู้กับศตวรรษ) และความรู้ทางวัตถุวิสัยที่ลัทธิมาร์กซ์จัดทำให้¹⁶⁷

ความคิดในลัทธิมาร์กซ์หรือทฤษฎีของลัทธิมาร์กซ์นี้เองที่ทำหน้าที่เป็นอุดมการณ์ในการเชื่อมประสานภายในพรรคคอมมิวนิสต์ และทำให้สมาชิกพรรคกลายเป็นผู้กระทำ เมื่อเป็นนี้อัลตุสแซร์เท่ากับยอมรับว่าความคิดที่ไม่สร้างผู้กระทำก็สามารถนำมาใช้ในการสร้างผู้กระทำได้ ตัวอย่างเช่น ทฤษฎีมาร์กซิสต์ที่เป็นส่วนหนึ่งของทฤษฎีทางวิทยาศาสตร์ที่การแสวงหาความรู้ทางวิทยาศาสตร์ไม่จำเป็นต้องมีผู้กระทำ แต่เมื่อทฤษฎีดังกล่าวถูกนำมาใช้ในการสร้างผู้กระทำ ทฤษฎีนั้นก็จะกลายเป็นอุดมการณ์ไป ซึ่งอัลตุสแซร์ได้ยอมรับความเป็นไปได้ในลักษณะนี้ไว้ด้วย¹⁶⁸

ลำพังการสร้างเอกภาพภายในพรรค ๆ ไม่เพียงพอต่อการล้มล้างความสัมพันธ์ทางสังคมของชนชั้นปกครอง ไม่เพียงพอที่จะยึดกุมอำนาจรัฐ อัลตุสแซร์ยังได้เสนอต่อไปว่าการต่อสู้จึงไม่เพียงแต่เป็นการต่อสู้ทางชนชั้นเท่านั้นต้องขยายออกไปสู่การต่อสู้ของมวลชน (mass struggles) ที่มีต่อชนชั้นปกครองด้วย ดังจะเห็นได้จาก

เนื่องจากการต่อสู้สามารถที่จะถูกนำไปสู่การต่อสู้ของมวลชน การต่อสู้ที่ถูกนำโดยเหล่าองค์กรของมวลชนที่โดยธรรมชาติมีความแตกต่างกัน (ทั้งระเบียบ กฎการดำเนินการ หรือที่กว้างที่สุดที่เป็นไปได้ของสภาพแรงงานแบบประชาธิปไตยและการปฏิบัติขององค์กรนั้น ๆ) จากพรรคคอมมิวนิสต์ มันเป็น-คำถาวรธรรมดาของมวลชนสำหรับการชู้ตที่กระทบต่อต่อแรงงานและกรรมกรทั้งหมดโดยไม่มีข้อยกเว้น การชู้ตในชีวิตประจำวันในประสบการณ์ที่พวกเขาประสบ โดยเหตุนี้การต่อสู้เพื่อความต้องการทางวัตถุ มวลชนจึงสามารถที่จะถูกระดมขึ้นเพื่อกระทำที่มีวัตถุประสงค์เพื่อต่อสู้กับระบบทุนนิยม¹⁶⁹

คำว่า ‘มวลชน’ ที่นี้ของอัลตุสแซร์กล่าวใน 2 ระดับคือในระดับแรก องค์กรที่แตกต่างหลากหลายที่รวมกันต่อสู้กับพรรคคอมมิวนิสต์ ในขณะที่ระดับที่สอง มวลชนถูกขยายออกไปไม่จำกัดเฉพาะชนชั้นแรงงานแต่เป็นทุกคน

¹⁶⁷Althusser, 127, แปลโดยผู้เขียน.

¹⁶⁸Althusser, 130.

¹⁶⁹Althusser, *On the Reproduction of Capitalism*, 131, เน้นโดยต้นฉบับ และแปลโดยผู้เขียน.

ที่ได้รับผลกระทบทางลบต่อการทุจริตในระบบทุนนิยม และมวลชนทั้งสองกลุ่มนี้เองจึงเป็นสิ่งที่พรรคคอมมิวนิสต์ต้องสร้างแนวร่วมในการต่อสู้ทางอุดมการณ์เพื่อทำการต่อสู้ทางชนชั้นในการปฏิวัติสังคมนิยม

มวลชนในระดับที่ตนเองนี้เองที่ทำให้เป้าหมายที่พรรคคอมมิวนิสต์ต้องมุ่งสร้างแนวร่วมให้ได้ โดยอัลตุสแซร์ได้ให้รายละเอียดของมวลชนกลุ่มนี้ไว้ดังนี้

มวลชนจึงไม่ใช่แต่เพียงแกนนำของชนชั้นกรรมาชีพ ไม่ใช่แต่เพียงชนชั้นกรรมาชีพ แต่รวมถึงคนงานที่ไม่ใช่ชนชั้นกรรมาชีพในเมือง โนชนบท ชาวนาที่ยากจน ชาวนาในพื้นที่นาแปลงเล็กที่อยู่ในกระบวนการของการกลายเป็นชนชั้นกรรมาชีพ และรวมถึงข้าราชการที่ทำงานอยู่ไกลทางอุดมการณ์ในรัฐ (ตัวอย่างเช่น ครู) หรือแม้แต่ที่อยู่ในกลไกการปราบปราม (เช่น ข้าราชการบางส่วนในสวนบริหาร) ที่ซึ่งเป็นเหยื่ออย่างเป็นทางการของการทุจริตในระบบทุนนิยม¹⁷⁰

การสร้างแนวร่วมกับมวลชนนี้เองที่จะทำให้การจัดปัญหาของการปฏิวัติของการแทนที่ชนชั้นปกครองหนึ่งได้อีกชนชั้นปกครองหนึ่ง เพราะการปฏิวัติไม่ใช่การปฏิวัติของชนชั้นกรรมาชีพ ไม่ใช่ของพรรคคอมมิวนิสต์ (แกนนำของชนชั้นกรรมาชีพตามแนวคิดแบบเลนิน) แต่เป็นการปฏิวัติสังคมนิยมเพื่อทุกคนที่ไม่ใช่ชนชั้นนายทุน และหากกระทำสำเร็จในการยึดกุมอำนาจรัฐ ก็จะเข้าสู่ช่วงที่สองคือการรักษาไว้ซึ่งอำนาจและการนำของพรรคคอมมิวนิสต์

ในช่วงที่สอง ประเด็นสำคัญเป็นอย่างยิ่งที่ความยากลำบากนี้ไม่น้อยกว่าช่วงแรก หรืออาจจะยากลำบากยิ่งกว่าคือจะทำอย่างไรที่จะรักษาไว้ซึ่งการปฏิวัติ ลำพังการยึดกุมอำนาจรัฐ โดยการเข้าควบคุมเปลี่ยนแปลงกลไกการปราบปราม ยังไม่สามารถที่จะรักษาไว้ซึ่งอำนาจได้อย่างมั่นคง ชนชั้นนำใหม่หรือในที่นี้คือชนชั้นกรรมาชีพต้องเปลี่ยนแปลงกลไกทางอุดมการณ์ในรัฐเพื่อสร้างความชอบธรรมด้วย ดังจะเห็นได้จาก

ชนชั้นใดไม่อาจที่จะใช้อำนาจอย่างยาวนาน หากชนชั้นนั้นไม่สามารถที่จะดำเนินการ ‘การครองความเป็นใหญ่’ ทางอุดมการณ์ (การนำ) ที่มีต่อฝั่งตรงข้ามโดยสร้างการครองความเป็นใหญ่กับส่วนที่เหลือทั้งหมด ความยินยอมของส่วนที่เหลือทั้งหมดนี้เองที่ทำให้เกิดระเบียบทางสังคมชนชั้น [ที่จะต่อสู้] จึงต้องยึดควบคุมกลไกทางอุดมการณ์ของรัฐเก่า และสร้างกลไกทางอุดมการณ์ใหม่ รวมถึงให้ความสำคัญกับสภาพความเป็นจริงของดุลแห่งอำนาจทางอุดมการณ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการคำนึงถึงความคิดของฝ่ายตรงข้ามแล้วนำความคิดดังกล่าวมาใช้ให้เกิดประโยชน์¹⁷¹

¹⁷⁰Althusser, 131–32, เน้นโดยต้นฉบับ และแปลโดยผู้เขียน.

¹⁷¹Althusser, 122, แปลโดยผู้เขียน.

เราจะเห็นร่องรอยแนวคิดของกรัมซึในเรื่องการครองความเป็นใหญ่ (hegemony) และสงครามชิงพื้นที่ (war of position)¹⁷² ที่ปรากฏในข้อเสนอของอัลตุสแซร์ การนำความคิดของฝ่ายตรงข้ามแล้วนำมาดูดกลืนเปลี่ยนแปลงให้เข้ากลายเป็นอุดมการณ์ในฝ่ายตน รวมถึงการสร้างและเปลี่ยนแปลงกลไกทางอุดมการณ์ให้สอดคล้องกับสถานการณ์และเงื่อนไขใหม่ ๆ จึงเป็นยุทธวิธีที่ชนชั้นปกครองใหม่ต้องเรียนรู้จากชนชั้นนายทุนที่ชนชั้นนายทุนได้สถาปนากลไกทางการศึกษามาแทนที่กลไกทางศาสนาในการเปลี่ยนแปลงจากสังคมพิตัดมาเป็นสังคมทุนนิยม อย่างไรก็ตามการต่อสู้ในช่วงสองก็เป็นการต่อสู้ที่ยาวนาน เพราะกลไกทางอุดมการณ์เก่าไม่ได้สลายตัวลงในทันที ชนชั้นปกครองใหม่จึงต้องค่อย ๆ เข้ายกร่อนบ่อนทำลายทางอุดมการณ์ในองค์กรหรือสถาบันที่เผยแพร่อุดมการณ์ของชนชั้นปกครองเก่าและประกอบกับการปราบปรามผู้กระทำที่กระทำตนตามอุดมการณ์เดิมจึงจะทำให้การครอบอำนาจและการปฏิบัติสังคมนิยมเป็นไปได้อย่างราบรื่น

จากที่ได้แสดงให้เห็นในบทนี้ทั้ง 5 ประเด็นคือ ประเด็นที่ 1 ประเทยย่อยของอุดมการณ์ ประเด็นที่ 2 สภาพทางวัตถุของอุดมการณ์ ประเด็นที่ 3 อุดมการณ์หลักและอุดมการณ์ย่อย ประเด็นที่ 4 การผลิตซ้ำความสัมพันธ์ทางสังคมในสังคมหนึ่ง ๆ และประเด็นสุดท้าย การต่อสู้ทางอุดมการณ์ในการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางสังคม เราจะพบว่า ความพยายามของอัลตุสแซร์ในการอธิบายดังกล่าวคือความพยายามที่จะอธิบายว่าระบบทุนนิยมผลิตซ้ำตัวเองได้อย่างไร และเราจะต่อสู้เพื่อเอาชนะระบบทุนนิยมได้อย่างไร ระบบทุนนิยมผลิตซ้ำตนเองผ่านอุดมการณ์หลักประเภทต่าง ๆ ที่ทำให้เป็นรูปธรรมออกมาในรูปแบบของกลไกทางอุดมการณ์ โดยกลไกทางอุดมการณ์นี้จึงเป็นความคิดที่แสดงออกมาทางวัตถุออกมาเป็นรูปธรรมในรูปแบบของสถาบันหรือองค์กร สถาบันหรือองค์กรดังกล่าวสามารถที่จะสร้างอุดมการณ์ภายในสถาบันหรือองค์กรดังกล่าวได้ โดยถูกกำหนดกรอบโดยอุดมการณ์หลัก อุดมการณ์ที่ถูกผลิตออกมาเรียกว่าอุดมการณ์รองซึ่งเนื้อหาไม่จำเป็นที่จะต้องสอดคล้องกับอุดมการณ์หลัก

การต่อสู้ทางอุดมการณ์คือการต่อสู้ระหว่างอุดมการณ์หลักและอุดมการณ์รองภายในกลไกทางอุดมการณ์ โดยชนชั้นหลักหรือกลุ่มทางสังคมหลักจะต้องสร้างแนวร่วมกับกลุ่มทางสังคมอื่น และทำให้การต่อสู้ไม่จำกัดเฉพาะผลประโยชน์ของชนชั้นตน การสร้างแนวร่วมได้สำเร็จจะเป็นพื้นฐานต่อการยึดครองอำนาจรัฐ การยึดครองอำนาจรัฐเป็นเครื่องมือที่จะเปลี่ยนแปลง หรือแม้แต่ทำลายกลไกปราบปรามในรัฐ และกลไกทางอุดมการณ์ ชนชั้นใหม่ใช้กลไกการปราบปรามเพื่อลงโทษผู้กระทำที่ไม่ทำตามแนวปฏิบัติที่มาจากอุดมการณ์หลัก และอาศัยกลไกทางอุดมการณ์ในรัฐสร้างความชอบธรรมให้กับการปกครองของชนชั้นใหม่ รวมถึงการยกย่องหรือให้รางวัลผู้กระทำที่ทำตามแนวปฏิบัตินั้น

ในบทสุดท้ายเราจะสรุปภาพรวมของแนวคิดอุดมการณ์ของอัลตุสแซร์ ตัวแบบการอธิบายทางอุดมการณ์ รวมถึงปัญหาในตัวแนวคิดและตัวแบบ ตลอดจนความเป็นไปของโครงการที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดดังกล่าวในอนาคต

¹⁷²Antonio Gramsci, *Selections from Prison Notebooks of Antonio Gramsci*, trans. Quentin Hoare and Geoffrey Nowell Smith (New York: International Publishers, 1971), 233.